

1. Kik azok a tatárok?
2. Az ország időben felkészült a tatárok támadására?
3. Mi volt a kunok szerepe hazánkban? Mi lett a sorsuk?
4. Mi történ 1241 április 11-én?
5. Mi tudott biztonságot nyújtani a tatár támadásokkal szemben? Szerinted miért volt hatékony?
6. Milyen következményekkel járt a megnövekedett birtokadományok száma?
7. Kik a szerviensek?
8. Milyen következményekkel járt a királyi hatalom meggyengülése?
9. A monda szerint honnan erednek a székelyek?
10. A székelyek milyen feladatokat láttak el a XI-XII. században?
11. Mit jelent az ökörsütés adója kötelezettség?
12. Mikor halt ki az Árpád-ház?
13. Ki volt Csák Máté?
14. Kik azok a familiaritások?

A feladatok elvégzésének határideje: 2021.03.31 12:00, a határidőt legyetek kedvesek betartani! Pótlásra lehetőség nincs! Az elmaradt feladatok következménye, kivétel nélkül az elégtelen érdemjegy.

17-18. Hét Társadalomismeret- A MAGYAR ÁLLAM MEGSZILÁRDULÁSA AZ ÁRPÁD-KORBAN (folytatás)

HÁTTÉROLVASMÁNY

A TATÁRJÁRÁS (1241–1242) Amikor a tatárok Kijevet is elfoglalták (1240), Béla segítségért fordult Európa keresztény uralkodóihoz. Ám azokat egymással folytatott küzdelmeik, belső problémáik kötötték le, és nem érezték fenyegetve országukat. Egyedül az osztrák őrgróf érkezett meg, kisebb erővel. 1241-ben a tatárok három irányból törtek Magyarországra. A Vereckei-hágón érkező mintegy 60 000 fős hadat Batu kán vezette. A jobbszárny Lengyelországot, majd Morvaországot dűlva északnyugatról, balszárnyuk Erdélyen át tört az ország központja felé. Eközben Pesten a kunokat tatár kémeknek tartó tömeg legyilkolta Kötöny kun fejedelmet és kíséretét. A kunok dél felé vonulva, rabolva, pusztítva hagyták el az országot. Ezzel tovább gyengült a magyar védelem. A tatár előőrsök Pestig törtek előre, majd a Sajóig csalták a Pest alatt összegyűlt magyar sereget. Muhi közelében 1241. április 11-én a tatárok megsemmisítő vereséget mértek a magyar hadseregre. Sok

katona mellett odaveszett az ország vezetőinek jelentős része. A király is csak nehezen, kísérete önfeláldozása árán tudott elmenekülni a harcmezőről. Előbb osztrák földre ment, ám az osztrák herceg kihasználva Béla szorult helyzetét, elvette kincseit és néhány megye átadására kényszerítette.

IV. Béla Dalmáciába menekült. A vereség és a király távozása nyomán az ország védtelenül, kiszolgáltatva állt a tatár hadak előtt. A nép mocsarakban, erdőkben keresett menedéket az öldöklő és pusztító tatárok elől. A jól megerősített kővárak (Trencsén, Pozsony, Komárom, Fülek) védelmet nyújtottak az oda menekülőknek. A tatárok a tél beálltával a Dunántúlra törtek. Központi irányítás hiányában itt is csak néhány kővár tudott ellenállni. 1242 márciusában a tatárok – foglyok tömegét magukkal hurcolva – váratlanul kivonultak az országból. A tatárjárás óriási embervesztést okozott,

bár a 20–50%-osra becsült arány mindenképpen túlzó. A Magyar Királyság ugyanis nem sokkal a tatárjárás után dél és nyugat felé területszerző politikába kezdett, amire nem lett volna képes 20–50%-os embervesztés elszenvedését követően! A fájdalmas veszteségeket persze nem lehet letagadni. A népesség pótlását IV. Béla külföldiek behívásával oldotta meg. Az ország lélekszáma így a XIII. század végére ismét megközelítette a korábbi, kétmillióra becsült értéket. Szokás ezért IV. Bélát a második honalapítónak is nevezni. A pusztítás és a betelepítés hatott az ország népesség-összetételére (etnikai viszonyaira) is. A következő évszázadokban a lakosságon belül a magyarság arányát 80% körülire becsülik. Magyarországon már a tatárjárás előtt is éltek más népek: az északi hegyekben szlávok (a későbbi szlovákok ősei), a Szepességben és Dél-Erdélyben szászok. Szétszórta helyezkedtek el a keletről betelepült nomádok (besenyők, úzok), akik összeolvadtak a magyarsággal. Ugyanakkor a magyarság egyre inkább benépesítette a Kárpát-medence lakatlan szélso területeit. Az Alföld benépesítése érdekében IV. Béla visszahívta a kunokat (Nagykunság, Kiskunság), és talán ekkor kezdtek betelepülni a jászok is (Jászság). A kunok és a jászok – a korábbi nomád népekhez hasonlóan – egy-két évszázad alatt beolvadtak a magyarságba.

IV. BÉLA POLITIKÁJA A TATÁRJÁRÁS UTÁN

A tatárjárás (1241–1242) pusztítása, a Muhinál elszenvedett súlyos vereség hatására IV. Béla szakított korábbi politikájával, és a megbékélést kereste az előkelőkkel. A birtokvisszavételek helyett jelentős adományokat juttatott híveinek. Mivel tartott a tatárok újabb támadásától, a korábban tiltott várépítés most feltétele lett a birtokadományoknak, hogy minél több kővár védje a lakosságot. A király építtetett először Budán kővárat. A birtokadományok és a várépítések a bárók jelentős megerősödéséhez vezettek. Egyre nagyobb összefüggő birtokok uraivá váltak. Terebélyesedő birtokaik környezetében a bárói családok befolyása megnőtt. A királyi birtokok magánkézre kerülésével a királyi vármegye bomlásnak indult, és a szervisek nehéz helyzetbe kerültek. Az Aranybulla ugyan megerősítette e jogait, de a vármegyében meg kellett védeniük magukat a bárók hatalmaskodásával szemben. A királytól megyénként bíráskodási kiváltságot szereztek. (Az első ilyen volt a Zala megyei szerviseknek 1232-ben kiállított kehidai oklevél.) A báróktól függetlenül szolgabírákat („a király szolgáinak”, a szerviseknek a bírása) választhattak peres ügyeik intézésére. Ezzel évszázados fejlődés vett e kezdetét: a vármegye alapja már nem a királyi birtok, hanem fokozatosan a megyében élő birtokosok (nemesek) önkormányzati jogokat szerző közössége lesz. A terület és feladat változatlan, de már nem

királyi vármegyéről, hanem nemesi vármegyéről beszélünk. A XIII. század második felére a szerviensek jogi helyzete megszilárdult. Az 1267-es törvényekben már neméseknek nevezték őket, és a székesfehérvári törvénynapokon megyénként választott követeikkel képviseltethették magukat, ami a nemesi megye megerősödését jelzi. A kialakuló nemességbe „beverekedte magát” a várjobbágyság egy szűkebb csoportja is. (A várjobbágyság többségének viszont ez nem sikerült.)

A KIRÁLYI HATALOM MEGGYENGÜLÉSE, A Z ÁRPÁD-HÁZ KIHALÁSA

A IV. Béla tatárjárást követő politikája a királyi hatalom gyors meggyengüléséhez vezetett, amit tetézték a fellépő trónviszályok Béla és fi a (V. István) között. A XIII. század utolsó harmadában történtek kísérletek a királyi méltóság megerősítésére, de ezek nem jártak sikerrel. Egyes bárók, akik hatalmas birtokaikkal kiemelkedtek a többiek közül, már külön tartományok kiépítésére törekedtek. A tartományurak a XIII. század végére már az ország egységét veszélyeztették. Ezt a nehéz helyzetet tovább rontotta, hogy III. András király halálával 1301-ben kihalt az Árpád-ház férfi ága. Az ország helyzetének megszilárdítása a nőági örökösökre várt.

AZ ANJOUK-HÁTTÉROLVASMÁNY

A SZÉKELYEK A székelység eredete homályba vész. A népi hagyomány és a tudomány többféle megoldást is kínál. Gesztáink és a néphagyomány a székelyek eredetét a hunokig vezetik vissza: Attila halálát követően a Kárpát-medencében maradt hunok leszármazottainak vélik őket (lásd Csaba királyfi történetét). A tudományban számos elképzelés merült már fel: a hunok mellett szóba kerültek a bolgár eszékék, az avarok Kárpát-medencébe érkező második hulláma, a hozzájuk Etelközben csatlakozó kabarok. Egy a biztos, hogy a székelyek magyarok. Székelyek a XI–XII. század folyamán több helyütt is éltek az országban: Pozsony környékén, az Örvideken, a Szerémségben. Határőri feladatokat láttak el. Ennek megszűntével különállásuk is elenyészett, településeik beolvadtak a megyerendszerbe. A keleti határszáron a nagy létszámú, folytonosan érkező nomádok s azok betörései továbbra is szükségessé tették a tömeges katonai erőt, így itt különállásuk fennmaradt. Mivel katonai szolgálatot láttak el, kezdetben nem voltak székely jobbágyságok és székely nemések, a székelyek kollektív nemességet élveztek katonai szolgálataikért cserében. Korai társadalmi szerkezetük is a katonáshoz kötődött. Hármastagolásuk a vagyoni helyzet és a katonáshoz kapcsolódást jelzi: a gyalog székelyek gyalogosan harcolnak, mert nem volt lovuk, a lófők, kiknek volt lovuk, s lovasként vonultak hadba, és az előkelők, a primorok, akiknek kíséretük is volt. A XV. századtól a székelyek közül országos nemességet szerzők a közösségi földből saját földet hasítottak ki, s ezzel párhuzamosan megjelentek a katonai szolgálatot nem teljesítő székely jobbágyságok. A székely területek nem tartoztak a királyi vármegyék alá, élükön a király által kinevezett ispán állt. Közigazgatási egységeik a székek voltak. A székelyek a vérükkel adóztak. Esetenként a király házasságkötéséhez, illetve fia születéséhez kapcsolódóan az ún. Ökörűtés adó létezett, mikor szarvasmarhát szolgáltattak be a királynak.

A TARTOMÁNYÚRI HATALOM FELSZÁMOLÁSA

Az Árpád-ház kihalását (1301) követően újult erővel folytatódott a trónharcok. A számos leányági trónkövetelő közül a nápolyi Anjou-házhoz tartozó I. Károly került ki győztesen, akit a magyar történelemben Károly Róbertként is számon tartunk. A kamasz Anjou Károly a délvidéki tartományurak

támogatásával már 1301-ben Esztergomban megkoronáztatt a magát. Ügyes politikai érzékkel a tartományúri hatalom felszámolásában érdekelt főpapokra és a nemességre támaszkodott, és – országos tisztségek fejében – néhány kiskirály is elismerte hatalmát (Aba Amadé, Borsa Kopasz, Csák Ugrin). Később a pápa nyomására újabb tartományurak fogadták el uralkodónak (Csák Máté, Kőszegi Henrik). Az 1308-ban Pesten tartott gyűlés királlyá választotta, s rá egy évre Budán ismét megkoronázták. Ezután azonban még egy koronázás következett (1310), mert a XIII. századra kialakult koronázási rend szerint csak azt ismerték el egyértelműen királynak, akinek Székesfehérváron az esztergomi érsek tett e fejére a Szent Koronát. I. Károly (1308–1342) csak fokozatosan, a tartományúri hatalom felszámolásával tudta uralmát megszilárdítani. Ebben a hosszú küzdelemben a főpapságra, a nemességre és néhány város polgárságára támaszkodhatott. Károly a helyzethez igazította a módszereit. A legerősebb tartományurakat (pl. Csák Mátét) nem háborgatta, viszont akiket lehetett, kijátszott egymás ellen. Másokat rászédett (pl. Kán Lászlótól a vajdai méltóság ígéretével szerezte meg a Szent Koronát). Gyarapodó híveit gazdagon megjutalmazta. Ha alkalom kínálkozott, fegyverhez is nyúlt. Az erősödő

Károlyhoz egyre többen csatlakoztak a tartományurak hívei közül. Amikor Kassa polgárai szembekerültek az Abákkal, Károly nem habozott az uralmát egyébként elismerő tartományúrral szemben a város mellé állni. A rozgonyi csatában a szász polgárokkal összefogva győzte le az Abákat (1312). A király fegyverrel törte meg a Dunántúl nyugati részét uraló Kőszegiek és a ti szántúli Borsa Kopasz hatalmát. A tartományurak nem fogtak össze ellene, ezért sorra legyőzte őket. Legjelentősebb ellenfele, Csák Máté területére azonban csak annak halála után tehetette rá a kezét (1321). A bárók a birtokaik vonzáskörzetében élő nemességet szolgálatukba fogadták. Velük irányították birtokaikat, ők vezették magánhadseregeiket. Az országos méltóságaik révén rájuk háruló ügyeket is az őket szolgáló nemesek segítségével intézték. A bárók szolgálatába szegődött nemeseket familiárisoknak, magát a rendszert familiaritásnak nevezték. Megállapítható, hogy a magyar államszervezetet átszötte a familiaritás. A familiaritás sokban hasonlít a Nyugaton

megismert hűbériséghez, abban azonban alapvetően különbözik attól, hogy a familiáris a királytól, és nem az urától kapta a birtokát. A másik különbség, hogy a familiáris viszony nem öröklődött.

